

W

6

19 63

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ МІНІСТЕРСТВА
ОСВІТИ УРСР

Тринадцятий рік видання

ЗМІСТ

Ідейне гартування учнівської молоді . . . 3

ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

- Олег Бабишкін — Слово про Лесю (До 50-річчя з дня смерті) 7
- О. Р. Мазуркевич — Леся Українка про виховну роль літератури 14
- В. М. Заханевич — Суспільно-політична лексика в драматичних поемах Лесі Українки 22
- М. М. Пазяк — Поетична творчість Ю. Федьковича 29

МЕТОДИКА МОВИ

- Г. І. Ковтунович — Вивчення кількісних числівників у 6 класі 36
- В. Т. Горбачук — Загальні відомості про складне речення у 8 класі . . . 42

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

- С. П. Пінчук — Специфіка літератури . 47
- Н. Б. Олляк — Вивчення поеми Т. Г. Шевченка «Сон» у 7 класі 55
- Н. Т. Рудик — Про виховну силу «Лісової пісні» 61

6

1963

СЕРПЕНЬ

ВИДАВНИЦТВО
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
КИЇВ

Н. Т. РУДИК

Про виховну силу „Лісової пісні“

Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» — вдячний матеріал для естетичного виховання нашої молоді. Цей твір виробляє в читачів непохитну віру в перемогу світлого, гармонійного, прекрасного, кличе до краси взаємин між людьми, ганьбить все низьке, обмежене, безкриле.

У своїй роботі над «Лісовою піснею» я прагну, щоб цей твір високого мистецтва відкривав перед учнями нове, незвідане, приносив моральну й естетичну насолоду і задоволення, будив радісні почуття. Адже мистецтво пробуджує в людях найглибшинніші почуття і цим допомагає їм відкрити самих себе. Торкаючись струн людської душі, впливаючи на почуття людини, змушуючи пережити захоплення, тугу і муки, пошуки правди і героїзм подвигу, художній твір високого громадянського пафосу являє собою ідеал, найвищий зразок для наслідування.

Драма «Лісова пісня» і є тим високохудожнім твором, який торкається потаємних струн молоді душі наших вихованців. Протягом багатьох років мені доводиться спостерігати, як «Лісова пісня» допомагає учням шкіл робітничої молоді виробляти своє розуміння прекрасного в житті, в природі, у взаєминах між людьми. Треба тільки настроїти учнів, підготувати їх до такого сприймання, щоб читання і вивчення драми було справжнім святом відкриття, зустріччю з прекрасним.

На вивчення «Лісової пісні» в школі робітничої молоді я відводжу 4—5 уроків. Свою роботу над цим твором я розпочинаю невеликим вступом, в якому розкриваю ідейні позиції Лесі Українки, її стійкість і незламність під час реакції після поразки революції 1905—1907 років. Вводжу учнів в коло різноманітних художніх образів, створених поетесою в цей час. Далекі краї, давні епохи... Але одна спільна ідейна спрямованість — заклик до бою, непохитна віра в народ, в його животворну діяльність, в його творчий геній, віра в перемогу світлого над темним, прогресивного над реакційним — робила ці твори актуальними, потрібними народові.

Обов'язково читаю уривок з листа Лесі Українки від 20 грудня 1911 року, в якому вона пояснює матері, чому звернулась до народної міфології, чому в її творчій лабораторії з'явилися фольклорні образи: «Я просто згадала наші ліси та затужила за ними. А то ще я й здавна тую мавку «в душі держала», ще аж із того часу, як ти в Жабориці мені щось про мавок розказувала, як ми йшли якимсь лісом з маленькими, але дуже рясними деревами. Потім я в Колодяжному в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділася мавка. І над Нечімним вона мені

мріла, як ми там ночували — пам'ятаєш — у дядька Лева Скулинського... Видно, вже треба було мені її колись написати, а тепер прийшов «слухний час» — я й сама не збагну, чому. Зчарував мене цей образ на весь вік»¹.

Далі підкреслюю геніальність і високу творчу наснагу Лесі Українки — адже драма була написана дуже швидко. Я зауважую, що поетеса і в цьому творі залишилася вірною своїм ідейним принципам, виявила свою незламність і відданість справі народного визволення, своїй мрії про щастя людей. Але в якій своєрідній, високопоетичній формі, використавши які дивні образи, вона це зробила! Висловлюючи своє захоплення, роблю попередній невеликий ідейно-стильовий коментар, тільки пунктиром намічаючи сюжетні лінії твору.

Тут же я згадую, що за драмою-феєрією створені однойменні балет (музика М. А. Скорульського), опера (музика В. Д. Кирейка) та кінофільм (режисер В. Івченко).

Таке звернення працівників різних видів мистецтва до цього твору свідчить про його велику ідейно-естетичну значимість.

Частина моїх учнів бачила і балет, і кінофільм, а дехто слухав оперу. Однак я говорю їм, що тільки при безпосередньому ознайомленні з драмою, тільки при читанні її вони повністю збагнуть і її ідейно-філософську глибину, і поетичну красу і відчують справжню естетичну насолоду.

І ми читаємо твір.

На першому уроці я сама читаю окремі уривки, зв'язуючи їх розповіддю в одне ціле з тим, щоб допомогти учням проникнути у внутрішній світ героїв і дати вірне спрямування для дальшого читання (на наступних уроках), яке виконуватимуть самі учні. Зокрема я читаю пролог, відповідно коментуючи його: Леся Українка тут передає народні уявлення про боротьбу добрих і злих сил, що оточують людину. Також читаю уривки з I дії (розмову Мавки з Лісовиком, зустріч Мавки з Лукашем, сцену розквіту їхнього кохання), які є дуже важливими з погляду ознайомлення з головними образами та ідейним задумом твору.

На наступних уроках учні самі читають в особах вибрані сцени з другої і третьої дій, які також зв'язую між собою розповіддю.

Моє внутрішнє хвилювання і стримана піднесеність з першого уроку вивчення цього твору передається й учням. В класі панує якась хороша настороженість, ніби чекання чогось дивного, що повинно розкритися, зійти із сторінок книги.

І сподіване приходить.

Через неперевершено мелодійний вірш, через усю ту нетлінну симфонію звуків «Лісової пісні» в життя молодої людини увіходять дивні і такі привабливі, казкові, а разом з тим такі близькі й життєво правдиві образи драми.

Внаслідок читання і моєї розповіді учні глибше проникають у сюжет, образи драми, добре усвідомлюють основний конфлікт та проблематику. Вони проймаються любов'ю до Мавки з її багатим і чарівним духовним світом, поділяють радість Лукашевого захоплення Мавкою, радіють, коли розкрилися його творчі сили. Учні відчують згубний вплив обмежених приватновласницьких інтересів, що яскраво виявилися в образах Лукашевої матері та Килини, в сумній долі Лукаша.

З інтересом обізнаються учні і з багатими казковими образами твору — Водяником, Русалками, Лісовиком, Перелесником, Тим, що греблі рве, Тим, що в скалі сидить, та іншими, які уособлюють різні сили природи і суспільства.

¹ Леся Українка, Твори в п'яти томах. Т. 5, Держлітвидав України, К., 1956, стор. 611.

Ці перші враження від твору треба привести в систему, надати певної стрункості, допомогти усвідомити ідейну глибину поставлених проблем. На допомогу приходить підручник. На четвертому уроці я організую роботу над підручником і бесіду про втілення поставлених проблем в образах твору.

Останнє заняття (здебільшого два парні уроки) найчастіше я присвячую письмовим творам на теми: 1. Мої роздуми над драмою-феєрією Лесі Українки «Лісова пісня»; 2. Чим приваблює мене образ Мавки; 3. Прагнення Мавки і наша радянська дійсність; 4. Чого навчили мене взаємини Мавки і Лукаша.

З усього процесу вивчення драми-феєрії, з написаних творів я бачу, що великий інтерес і захоплення викликає в учнів образ Мавки, почасти образ Лукаша. Люблять вони також і дядька Лева. Це захоплення, ця любов і є запорукою успіху в естетичному вихованні учнів. Особливо багато важить образ Мавки у формуванні естетично-моральних переконань.

Уже з першої своєї появи — пробудження — Мавка приваблює учнів своєю красою: вона «в ясно-зеленій одежі, з розпущеними чорними з зеленим полиском косами». Мавка привертає до себе увагу розмовою з Лісовиком про весну, яка «співає, як ще ніколи так не співала», западають у душу учнів слова Мавки про волю: «Ну, як таки, щоб воля та пропала? Се так колись і вітер пропаде!»

Але найбільш глибоко вражає юнаків і дівчат кохання Мавки й Лукаша. Та це й зрозуміло. Адже учні шкіл працюючої молоді здебільшого саме в такому віці, коли виробляється в них ідеал кохання, коли вони приміряються до літературних образів, перевіряють себе, рівняючись на певних героїв. Тому я в роботі над драмою Лесі Українки приділяю досить уваги цій проблемі. Мавка — уособлення чистого, життєстверджуючого і самовідданого кохання. Я читаю ті уривки й місця, за якими учні могли б простежити пробудження цього прекрасного почуття у Мавки й Лукаша та проіннятися поетичністю й красою кохання. З першого звертання Мавки до Лукаша («Не руш, не руш, не ріж, не убивай!») волинський юнак був вражений і її мінливими, як сама весна, очима, і гармонією її рухів, і дивною її мовою, в якій бриніла щирість і безпосередність («Чи гарна ж я тобі?» або «Чого ж сього не можна запитати? Он бачиш, там питає дика рожа: «Чи я хороша?» А ясень їй киває в верховітті: «Найкраща в світі»).

Слід сказати, що з перших же рядків я звертаю увагу учнів на високопоетичну форму вірша Лесі Українки, тим самим виховуючи у них естетичну насолоду від відчуття єдності, гармонії глибокого змісту і прекрасної форми. Зокрема, для цього я використовую розповідь Мавки про її сон узимку.

Справді, її слова викликають повну картину зими, вона живописує словами. І тому учням зрозумілий подив Лукаша, бо й самі вони із здивуванням і захопленням слухають: «Нічого. Спала. Хто ж зимою робить? Спить озеро, спить ліс і очерет... Вербка рипіла: засни, засни...»

Після цієї Мавчиної розповіді Лукаша приваблює не тільки її зовнішня краса. Він зачарований її мовою, і, заслухавшись, якось глухо промовив: «Як ти говориш?!»

Цю репліку Лукаша я використовую, щоб пробудити в молоді роздуми над красою слова. Краса мови має так само захоплювати, як і краса зовнішня, бо насамперед у мові розкривається багатство людської душі. Та далі в розвитку сюжету учні все більше підпадають під чари Мавчиної мови. Як красиво вона говорить, наприклад, про гру сопілки:

Як солодко грає,
Як глибоко крає,
Розриває білі груди,
Серденько виймає.

Я прагну так прочитати цей мелодійний уривок, щоб учні змогли збагнути зворушення Мавки, про що йдеться в ремарці: «Мавка зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга — аж до сліз».

У Мавки багатий духовний світ, і це виявляється все яскравіше з кожним рядком драми-феєрії. Поцілунок вона сприймає, як зірку, що «впала в серце», від нього вона скрикує «з боєм щастя». В серці Мавки розквітло кохання. Для неї воно є відкриттям нового, дивовижного світу: «Ні, ти сам для мене світ, миліший, кращий, ніж той, що досі знала я, а й той покращав, відколи ми поєднались», — каже вона Лукашеві. Ці слова героїні драми можуть послужити прикладом того, як палке кохання збагачує людину, відкриває перед нею новий світ, «в душу зазирає», «душу виймає», як про це відзивається Лукаш, зачарований і вражений пристрасстю і водночас ніжністю Мавки.

Мавка говорить, як співає. А скільки ніжних і пестливих слів у неї викликає любов: «Не треба, кажеш? То не треба, милий! Не треба, любий! Я не буду, щастя, не буду прислухатись, хороший! Я буду пестити, мое кохання!»

Опрацьована таким чином I дія розкриває перед учнями красу справжнього кохання.

Наступні сторінки (II і III дії) драми-феєрії показують, що любов прекрасна не тільки тим, що людське життя кипить, душа цвіте і хвилюється, а й тим, що любляча людина стає кращою, добрішою, вона готова на подвиг, на самопожертву в ім'я свого кохання. Як переконливо і поетично розкриває Леся Українка силу справжньої любові в дальшому розгортанні подій! Як переконливо показує поетеса через кохання до Лукаша багатогранність Мавчиних моральних принципів!

З сумом спостерігають учні, як на шляху до вільного, щирого, взаємно збагачуючого, красивого кохання постають перешкоди: неприязне ставлення Лукашевої матері, нестійкість самого Лукаша, який одружується з Килиною.

Мавка бореться за своє кохання, бо воно стало змістом її життя, але вона не в силі красою своєї душі перемогти буденщину і обмеженість матері, Килини та, зрештою, й самого Лукаша.

Читаючи, учні вловлюють смутні інтонації в поетичній мові Мавки. Вона любить Лукаша, ця любов дала можливість їй багато чого зрозуміти, в тому числі й людські стосунки: «Ти розкажи мені, я зрозумію, бо я ж тебе люблю. Я ж поїняла усі пісні сопілоньки твоєї». І коли Лукаш зневажливо відзивається про пісні, Мавка з великою проникливістю захищає їх, той цвіт душі чарівний, що творить скарби: «Не зневажай душі своєї цвіту, бо з нього виросло кохання наше. Той цвіт від папороті чарівніший — він скарби творить, а не відкриває».

Ці слова Мавки розкривають нові грані її душі. Вона захищає мистецтво, творчість, що є найдорогоціннішим скарбом. Це мистецтво народжує «друге серце», хто пізнає красу його, той стає іншим, кращим, духовно багатшим.

Спираючись на ці слова Мавки, розширюю розуміння учнями різних видів мистецтва. Адже скарби мистецтва — література, живопис, музика, архітектура — приваблюють нас, хвилюють, підносять, і ми бачимо, що можна і треба жити інакше, краще, духовно багатше, змістовніше і корисніше для суспільства. Та Лукаш, якого учні встигли полюбити за неабиякі здібності, перебуває ще в полоні людських забобонів, обмежених інтересів. Він перестає розуміти Мавку. Але вона не дорікає йому за це, а з глибоким смутком стверджує: «Ні, любий, я тобі не дорікаю, а тільки смутно, що не можеш ти своїм життям до себе дорівнятись».

Будуть приходити люди
вбогі, багаті, веселі й сумні,
радість і тугу нестимуть мені.
Ім промовляти душа моя буде.
Я обізвуся до їх
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутиними росами з вітів моїх!

В цьому її служіння народові. В ствердженні такого служіння — високий гуманістичний пафос драми, і цим вона перегукується з нашою епохою, цим вона дорога нам.

В останній сцені Мавка виступає як невмируща, вічно квітуча природа, що своєю красою у безупинному русі («стане початком тоді мій кінець») стає невичерпним джерелом людського натхнення, творчості й радості:

Я їм тоді проспівую
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю...
Грай же, коханий, благаю!

Я читаю останню ремарку, цю прекрасну поезію в прозі. І коли пролунали останні слова: «Лукаш сидить сам, прихилившись до береги, з сопілкою в руках, очі його заплющені, на устах застиг щасливий усміх. Він сидить без руху...», в класі запанувала тиша. Я дала час і можливість учням уявити таку картину, уявити й залишити в серці своєму незабутній слід від цього прекрасного твору.

В наш час, коли втілюються в життя найвищі мрії трудового людства, естетика набуває високого політичного звучання. «Через кращі твори літератури і мистецтва,— говорив М. С. Хрущов у виступі на II з'їзді письменників,— люди вчаться розуміти і змінювати життя, засвоюють передові ідеї, формують свій характер і переконання так само природно й непомітно, як дитина вчиться говорити».

В Програмі КПРС сказано, що література покликана служити джерелом радості й натхнення для мільйонів людей, служити засобом їх ідейного збагачення і морального виховання.

Завдання учителя — засобами художнього твору знайти стежки до учнівського серця, сформувати характер, виробити певні переконання. Драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня» — чисте джерело і надійний помічник учителя у здійсненні цього високого завдання.